

Зі спадщини*

УДК 14:1(091):(430)

ББК 87.3(4 Нім.)

ГЕГЕЛЕВЕ РОЗУМІННЯ ЄДНОСТІ ПРОТИЛЕЖНОСТЕЙ В ЇХ ПРИМИРЕННІ

В. В. Лагетко

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57*

Гегелева діалектика представляє світ через Абсолютну ідею як єдність протилежностей, яким, “власне є наш світ”. Передбачаючи і заперечуючи себе, протилежності лише в цій єдності можуть бути тим, чим вони є. Такий стан речей, єдність протилежностей в їх примиренні, можлива через компроміси, яких треба дошукуватись, закликає Г.В.Ф. Гегель.

Ключові слова: *Гегель, діалектика, протилежності, єдність, примирення, компроміс, Абсолютна ідея.*

Актуальність статті визначається тим, що деякі дуже важливі проблеми філософії, зокрема діалектики, сьогодні не мають узгодженості в поглядах науковців, зокрема розуміння єдності протилежностей в боротьбі, чи в примиренні між ними. На мою думку найважливішою саме в наш час початку ХХІ століття, яке певним науковцям бачилося чи недо-вго очікуваним “раєм”.

Історичні розбіжності між Гегелем і Марксом щодо розв’язання суперечностей між протилежностями, єдність яких Гегель вважав за суперечність, що “рухає світом”, що і є цим світом, в якому ми живемо, завершив кінець ХХ століття на користь гегелівського “примирення”.

Послухаймо професіоналів: “Маркс, критикуючи “Філософію права” Гегеля, його намагання досягти рівноваги в розподілі влади між “го-

* Див. Прикарпатський вісник НТШ. Думка. – 2016. – №3(35).

сударем” і підданими, різко поставив питання: влада монарха чи влада народу, третього не дано. Однак і в умовах сучасності питання про рівновагу влади між “першою особою” в державі та народом залишається актуальним. Принцип “або-або” менш реалістичний, ніж гегелівське: і “государ” (головна керівна особа) і народ” (Н. Мотрошилова) [1]. “Марксистки віддають належне ідеї Гегеля про загальність суперечностей як джерела руху та розвитку, але критикують його за те, що він не достатньо глибоко розуміє роль боротьби протилежностей у процесі руху суперечностей та в шерезі випадків розв’язує суперечності через взаємопримирення їхніх сторін. Водночас сучасні буржуазні філософи часто бачать у примиренні суперечностей (тут і надалі підкреслення наше. – В. Л.) у Гегеля ледь не головне його «досягнення»” [2].

Події 90-х років ХХ століття довели, що переможцем у розумінні діалектики, яка ніколи ж не наполягала на тому, що світовий розвиток треба порівнювати зі “стрілою Невського проспекту” (М. Чернишевський), бо визнає й відхилення, й тупцювання на місці, залежно від того про що йдеться (якщо мати на увазі соціальний розвиток – то чий інтереси цей “розвиток” зачіпає) виявився Гегель. Отже, перемога Гегеля в тому, що він не зрадив діалектичному “і те, й те”, Марк же, очевидно, в “комуністичній гарячці” зрадив: “або-або” – третього не дано.

Простежимо за гегелівським розумінням категорії “примирення” в “Науці логіки” (Мала логіка), яка, без перебільшення є перлиною його філософської творчості, де він зупиняється на категорії “примирення” в різних зрізах проблеми сім разів, а на понятті “боротьба” – один. Щоб мене не звинуватили у перекрученні, нерозумінні чогось тощо, процитую: “У сьомому додатку до “Листів про Спінозу” Якобі найбільш ясно викладає свої заперечення, які він... запозичив із філософії самого Спінози і відтак застосував їх для боротьби з пізнанням взагалі” [3]. Як бачимо, Гегелеві-гносеологу потрібно лише довести недостатність метафізики як методу пізнання Якобі у “боротьбі з пізнанням узагалі”.

Нагадаю, що ця “недостатність” метафізики приречена покладанням її лише на закони формальної логіки, а саме 1) несуперечливості закон, 2) тотожності закон, 3) виключено третього закон і 4) достатньої підстави закон. Перші три закони сформулював давньогрецький філософ Аристотель (IV ст. до Р.Х.), а четвертий закон – німецький філософ Готфрід-Вільгельм Ляйбниц (1646-1716 р.р.).

Не можна збагнути одного: як можна було нав’язати Гегелю “бо-

ротьбу протилежностей”, а потім звинуватили його в її “недостатньо глибокому розумінні”, як і багато чого не можна зрозуміти в комуністичному режимі колишнього СРСР, ідеологією якого був марксизм-ленінізм.

І ще одне застереження. Ми звертаємося до малої “Логіки науки” тому, що саме тут Гегель розробив діалектичну логіку у стислому викладі як систему категорій діалектики, де всі вони взаємопов’язані, переходячи одна в одну, а тому відтворюють закономірність поступального розвитку Абсолютної ідеї, а отже і природи (світу в цілому), оскільки природа є тілесним (фізичним) “інобуттям” цієї ідеї.

Про ґрунтовність праці над проблемами діалектичної логіки свідчить хоча б той факт, що у малому форматі “Логіка” друкувалася у 1817, 1827 і 1830 роках, а у великому форматі – у 1812 і 1831 роках. Цікаво, що на категорії “примирення” Гегель у форматі великої “Логіки” зупинився лише одного разу, показуючи через неї стосунок між скінченим і нескінченим [4].

Отже, розглянемо гегелівське розуміння категорії “примирення” у малій “Логіці науки”.

Першого разу в передмові до другого видання “Енциклопедії” Гегель зауважує, що “...примирення (Aussöhnung) зовсім не подібне до безумовного першобуття і подібних абстракцій, а являє собою той самий зміст, яким є спекулятивна ідея; остання виражає цей зміст у формі думки...”. А оскільки спекулятивна, чи Абсолютна ідея є “інобуттям” світу, в якому ми живемо та діємо, то це означає вихід на рівень закону діалектики про єдність примирення протилежностей, що є суперечністю, яка є джерелом руху, розвитку і, в першу чергу, матерії, а не ідеї, бо ідея з’являється в цей світ такою, що вже досягла своєї ідеальної вершини в Абсолютній (спекулятивній), тобто позитивно-розумній формі. Отже, коротко кажучи, тут поняття примирення набуває категоріального (філософського) статусу загального закону діалектики.

Наступного разу в передмові до третього видання “Енциклопедії”. Гегель звертається до проблеми релігії. Він пише, що, перебуваючи серед своїх учнів, “Христос відкрив їм сам, власними вустами, свою одвічну природу і одвічне надпризначення (примирити Бога із самим собою і людей з ним), засоби спасіння і моральне вчення; віра учнів у нього включає в себе все це одкровення”. Це означає не що інше, як примирити Бога з думкою про те, що Христос, Божий син, власною жертвою

спасе людський рід від гріха, а людей примирить з Христом через що Христову жертву, і увірувати як у Христа, так і в Бога як ціле, часткою якого і є Христос. З філософського погляду це означає, що людина, як Божа подоба, мусить примиритися сама з собою (а тим самим і з Богом).

Утретє Гегель пише: “вдумливий розгляд світу вже розрізняє між тим, що у великому царстві зовнішнього та внутрішнього наявного буття являє собою лише швидкоплинне та незначне, лише явище, і тим, що сама собою воістину заслуговує називатися дійсністю. Оскільки філософія лише за формою відрізняється від інших видів усвідомлення цього змісту, то потрібно, щоб вона узгодилась з дійсністю та досвідом... тоді... вищою кінцевою метою науки є породжуване знання цієї узгодженості примирення самосвідомого розуму (суб’єкта. – В. Л.) із сутнім розумом, з дійсністю”. Оскільки поняття категорії фіксує найдовершеніший, найдосконаліший (тобто ідеальний) стан речей, якому дійсність, зокрема матерія, через свою матеріальність аж ніяк не може цілком відповідати (саме тому, наприклад у фізиці, хімії, існує поняття законів для ідеальних газів і всі інші ідеальні моделі науки, які, однак, успішно застосовуються на практиці), то матеріальні об’єкти (предмети) не перетворювати треба, а примиритися з думкою про певну розбіжність (не співпадіння) ідеального та матеріального як непереборного стану речей, а тому й до дійсності треба пристосовуватись саме через примирення з нею (форми примирення в залежності від об’єктів будуть різноманітними). Йдеться про примирення між людиною та природою (своїм тілом), якої людина є частиною. Тобто йдеться про примирення людини як зі світом свого буття, так і зі світом загальними.

Учетверте (§24) йдеться про три форми пізнання: “безпосереднє знання”, що притаманне релігії, а також “рефлексуюче” і “філософське пізнання”, які виходять за “межі безпосередньої природи єдності” з релігійним пізнанням. Тому Гегель наявне намагання двох останніх форм пізнання “осягнути істину через мислення” називає “гординею людини, яка бажає власними силами пізнати істину”. Звідси філософ єдиним порятунком вважає “відмовитися від мислення і пізнання, щоб повернутися назад і досягти примирення”. Йдеться тут про “мирне співіснування” релігії та науки. Щодо “повернення назад” у процесі пізнання, треба сказати, що сьогоднішні заклики про припинення діяльності з клонуванням людини (її органів), зростання кількості атомних реакторів у той час, коли ще атомна енергетика як галузь виробництва не досягла ще

рівня безвідходного виробництва, не кажучи вже про заборону й знищення зброї масового ураження [5], взагалі мають свій смисл. У часи Гегеля про це ще не йшлося, тому слід також указати на те, що сьогодні, коли загальний стан розвитку науки (особливо у згаданих напрямках медицини й термоядерної фізики) є загрозливим, заклики (через ООН, ЮНЕСКО і т.д.) про “повернення назад”, які означають примирення з думкою, що не хто інший, як сама людина є найбільшою небезпекою для самої себе, а тому слід бути дуже і дуже розважливим, є актуальними.

У цьому параграфі звернення уваги Гегеля на те, що втрата “природної єдності” (форми пізнання. – *В. Л.*) є “чудесним роздвоєнням духовного саме собою, було від початку предметом усвідомлення народів. У природі таке внутрішнє роздвоєння не спостерігається, і природні речі не знають зла”.

Дуже важлива теза для сьогоднішніх науковців (особливо, природознавців), яким варто лише захотіти (наукова воля!) дослухатися Гегеля, що в природі немає “помилки” (“зла”), про які іноді вони пишуть. Наголошу ще раз, що відсутність узагальненого знання про розвиток природи, включаючи й організм людини “спричиняє” “помилковість” у її пізнанні. Правильний висновок мав би бути такий: усі ці жахливі “відхилення” є наслідком стихійності розвитку самої природи, а стихійність “змінити” не можна, вона продукувала, продукує і завжди буде продукувати “помилки”, які, повторюю ще раз, є неминучим через стихійність розвитку; цей стан речей можна вважати “законом” стихії. прокоментуємо наведені думки Гегеля. Світ у цілому, в тому числі і самого себе, треба сприймати як дане. За цієї ситуації не повинно виникати питання: “чому світ такий?”, бо за ним неминуче виникає наступне: “а чи може бути світ іншим?” Світ даний Богом, тому він є найкращим з можливих; якщо в ньому щось не подобається (так само, як і в самій людині), то це не провина Бога. Завданням свідомості (людини) є – беззастережно у всьому покладатися на Бога (“єдність із Богом”).

З одного боку, свідомість провокує людину на пізнання світу, а отже, на його удосконалення (хоча б незадоволення ним), а з іншого, – примирює людину з Богом, а отже, зі світом – “виліковує рану” (Гегель), завдану гординею.

По-п’яте (§193), тут, продовжуючи думку про історичну незавершеність наших знань, що є підставою для розумувань про “природне зло” (“помилки природи”), Гегель указує, що “скінченне” (будь-яка річ

природного чи соціального походження. – *В. Л.*) є такою об'єктивністю, яка водночас не відповідає меті, своїй сутності й поняттю, відмінною від цього поняття, або таке суб'єктивне уявлення, яке не включає в себе існування. Ці заперечення і протилежність знімаються лише вказівкою на те, що скінченне є чимось неіснуючим (мовою релігії (і моралі) – “злом”, мовою ж деяких науковців – “помилками”. – *В. Л.*); що ці визначення, які взяті для себе, є одвічними й позбавленими всякого значення; що тотожність (тобто діалектична тотожність, яка за будь-якої рівності обов'язково має на увазі певну відмінність між протилежностями. – *В. Л.*), а отже, є тим, у що вони самі переходять і в чому вони примирюються”.

Як бачимо, простежується дуже важлива думка про співвідношення скінченного і нескінченного. Скінченне прагне до нескінченної зміни скінченного (речей), а нескінченність (світу в цілому) можлива як ця нескінченна зміна скінчених речей. Наприклад, нескінченність людського роду забезпечується омолодженням його прийдешніми поколіннями, тобто не вічністю конкретної людини. Такий стан речей вимагає примирення і примиренням є, усвідомлює це хтось, чи ні. Тобто сутність скінченного та нескінченного (нескінченне не само собою, а через нескінченний шерег скінченного) вимагає примирення з таким станом речей, а перехід (злиття) протилежностей (скінченного та нескінченного) одних в одні є тією суперечністю, що забезпечує (розв'язує) цю нескінченність (природу). Чи є потреба в її (нескінченності) перетворенні? Давайте спитаємо про інше: навіщо її переробляти? Кантове “що я можу?” має лише одну відповідь: примиритися з наявним станом, і це має відбуватися через пізнання (розуміння *status quo*) цього стану, тобто свідомості. За Гегелем, істинність (вічність) нескінченного забезпечується тимчасовістю (неістинністю) скінченного, яке, звільняючи місце наступному скінченному, забезпечує тим самим існування нескінченного. Отже, нескінченне існує через нескінченність проявів скінченного як ушир, так і вглиб.

Отже, ще раз робиться наголос на тому, що світ такий, який він є, бо іншим він просто бути не може, тому не слід замислюватись над його перетворенням, а, пізнавши закони його розвитку, підкоритися (присотуватися) їм, і лише в такий спосіб зможемо оволодіти ним. Але це зовсім не означає, що перетворимося на його (світу) володаря. Це означає, що виживемо в цьому світі.

Шостого разу (§217) Гегель (у черговий раз) нагадує, що оскільки засобом виживання людини є її свідомість, ідеальне, яке для свого, ідеального, задоволення вимагає саме ілюзій, омани (виставляючи бажане за дійсне), то “ідея у своєму процесі сама створює собі ілюзію, протиставляє собі щось інше, і її діяльність полягає в знятті цієї ілюзії. Лише з цієї омани народжується істина, і в цьому полягає примирення із оmanoю і кінцевістю. Інобуття (природа (ідеаліст інакше не може), але все ж Гегель заслуговує на увагу. – В. Л.) чи омана є неодмінним моментом істини, яка існує лише тоді, коли вона реалізує себе своїм власним результатом. Це знамените гегелівське визначення істини: істина – не тільки процес наближення до істини (ідеї), а і її результат”.

Далі Гегель наводить приклади розуміння кожним новим поколінням поняття “абсолютного добра” як всеохопного, яке у вигляді наявного світу вже (за Гегелем) здійснилося, хоча кожне наступне покоління вважає власним завданням досягти його (“абсолютне добро”) саме в перетворенні світу. Гегель вважає такі намагання за такі, що є з розряду ілюзій (омани). Хоча ілюзія, яку люди мають за ідею, спонукає людей до діяльності (через пізнання), а кожний практичний чин людини переконує (у будь-якому разі мав би! переконувати) людей у хибності (марності) сподівань на перетворення (покращення) світу, (згадайте хоча б злочинну меліорацію Аральського моря озерного типу, що призвело до його зникнення, а навколишню територію до солончаків, непридатну до будь-якого господарського використання і т.д. – В. Л.), бо світ такий, який тільки і може бути, (наголосимо ще раз), – найпрекрасніший. Це вимагає власного переконання й буде нашим примиренням із світом. Біда не в тому, що людина розщепила атом, а в тому, що, не розробивши технологію з використання атомної енергії до безвідходного виробництва, вона множить реактори атомних електростанцій, як потенційну загрозу життю (невже аварія на ЧАЕС від 26.04.1986 року так нічому й не навчила?). На фоні сучасної продовольчої кризи перетворити Україну, яка на початку ХХ століття (славнозвісний 1913 рік) на Україну, яка “сплавляє” електроенергію, вироблену атомними електростанціями! Чи не є це апокаліптичним “жартом” “правнуків поганих” (Т. Шевченко)? Найбільша ілюзія – це сподівання і намагання пристосувати світ до себе, а не пристосуватися самій (людині) до світу. Діяльність же до діяльності не є подібною, як показує Гегель. Діяльність – це пристосування до світу (примирення з ним через примирення з собою, а тим самим, і з

Богом). Саме такий стан речей заслуговує на поняття справжньої діяльності; діяльність же з перетворення світу (пристосування його до себе) є несправжньою (“неістинною”, за Гегелем) діяльністю. Не відповідає така діяльність своєму поняттю і є злочином (Гегель).

I, нарешті, сьомий раз (§234) у нашому дослідженні щодо категорії примирення заключний. Гегель: “на той час як інтелект намагається брати світ лише таким, яким він є, воля, навпаки, прагне до того, щоб тепер зробити світ таким, яким він повинен бути... Тут виступають ті суперечності, в яких безвихідно захиляється позиція моральності” (див. наші приклади вище. – *В. Л.*). Чергового разу, про що йдеться? Повторимось. Світ такий, який він є, й іншим він бути не може, якби він міг бути іншим, він від самого початку був би іншим (це філософська позиція, і з нею треба погодитись!). Але цей “печерний світ” епохи матриархату (верхній палеоліт, 20 тисяч років тому) людину не влаштовує, і вона намагається пристосувати його (перетворити!) замість того, щоб пристосуватися самій до цього світу за його ж таки законами розвитку. Світ можна перемогти, лише підкорившись йому (тобто пізнавши його закони). Це з XVII століття підказує нам Френсіс Бекон. Саме в примиренні зі світом знаходить розв’язання суперечність між людиною (“моральність” людини), з одного боку, і людиною (“воля” людини) – з іншого. Гегелівською мовою це звучить так: “примирення полягає у тому, що воля у своєму результаті повертається до єдності теоретичної і практичної ідеї. Воля знає мету як свою, й інтелект розуміє світ як дійсне поняття... Справжньою сутністю світу самого собою й для себе сутне поняття, і світ, отже, сам є ідеєю”, тобто ідеальне вираження сутності світу має місце в понятті. Знаємо ж від Гегеля, що ідея є первинною, вічною й незмінною. Цю думку можна інтерпретувати так, що світ (як “інобуття” ідеї) такий, який він є, саме таким і тільки таким може бути і тому жодним перетворенням не підлягає. Глобальне потепління, яке позначилося в прискореному таненні льодовиків як на полюсах Землі, так і на вершинах гір, може бути контрольованим таким чином, щоб частина цієї води використовувалась людиною як питна, а частина відводилась у моря і океани без підвищення її рівня. Інженерна думка і фінансові можливості мали б вже вирішувати цю проблему, а не лякати людей кінцем світу. Плоскометафізичне розуміння перетворення світу в тому, що людина, побудувавши міста, тим самим уже перетворила світ, не менше, як прикре непорозуміння. Землетруси ж щоразу це доводять, стираючи

на ніщо ці міста. Прикладів як у давній, так і в новій історії вистачає.

Саме так відбувається примирення інтелектуалізовано (знаючої) волі (людини) зі світом свого буття, а “хитрість розуму” (Гегель) полягає у тому, що на зміну “печерному світу” приходять соціалізований (людині відповідний) світ, розуміє і наскільки розуміє це людина, чи ні. Шкода тільки, що за поспіхом (від нетерплячки) людина, великою мірою, пристосовуючись, “нищить” (Гегель) цей єдиний (собі на шкоду) світ. Цей “поспіх” у пристосуванні до світу Гегель називає “юнацтвом” людини, яке не личить “зрілому чоловікові”. Якщо відштовхнутись від цієї метафори, то складається враження, що людині судилося “старіти”, так і не досягнувши зрілого віку.

І останнє, чим завершує Гегель цей параграф і проблему примирення в цілому: “відповідність між світом таким, яким він є, і таким, яким він повинен бути, не є, однак, чимось застиглим і нерухомим, бо, на щастя, кінцева мета світу є лише остільки, оскільки вона постійно породжує саму себе, і між духовним і природним світом існує, крім того, ще й та відмінність, що останній постійно лише повертається до самого себе (тобто багатоякісність світу розкривається через його “розпредметнення” людиною. – *В. Л.*), у той час, як у першому, безумовно, має місце також прогрес”. “Опредметнення” сутнісних сил людини є діалектичним процесом “розпредметнення” сил природи: відмінність між матерією і духом полягає у тому, що матерія вже багатоякісна, але латентна, а дух у міру дозрівання (“юнак стає “чоловіком”) набуває нових (невдомих юнакові) чоловічих якостей. До речі, щодо “прогресу”, то цьому поняттю, видається, судилося назавжди залишитися дискусійним [6].

Отже, задекларувавши (передмова до другого видання “Енциклопедії філософських наук”) поняття примирення на рівні Абсолютної “спекулятивної” ідеї, Георг Вільгельм Фрідріх Гегель надав йому філософського категоріального статусу су закону діалектики, а відтак послідовно показав що категорію (виповнив змістом) на рівні людини у ставленні до Бога (співвідношення зі світом), самої себе, проблеми пізнання і, нарешті, знову повертається до розв’язання співвідношення скінченного і не скінченного через призму примирення, тобто повертається на загальнофілософський рівень співвідношення одиничного і загального.

Тому, як на мене, правильним (гегелівським) тлумаченням закону єдності протилежностей може бути лише примирення його протилеж-

ностей, бо хоча мають місце і непослідовності в його дотримання (наприклад, не завжди розбіжності між державами вирішуються на мирних конференціях, але трапляються й воєнні дії між ними) все ж таки своє розв'язання проблем народи бачать у примиренні (тобто у компромісах). Якщо єдність у межах Землі неминуча (авантюристів не допускати до влади! Хоча сумнозвісний приклад з російським Путіним спростовує цю думку), тому на закінчення цього дослідження хочу нагадати сказаний дуже давно чеським патріотом заклик: “Люди, будьте пильними!” Ось така соціальна діалектика.

Література

1. История философии: Запад-Россия-Восток / Под ред. Н.В. Мотрошиловой // Философия XV-XIX в.в. – М.: Греко-латинский кабинет Ю.А. Шигалина, 1996. – Кн. II. – С. 465. 546 с.
2. История диалектики: Немецкая классическая философия / Руков. авт. коллект. Т.И. Ойзерман; ред-коллегия: А.С. Богомолов и др. – М.: Мысль, 1978. – С. 264. – 364 с.
3. Гегель Г.В.Ф. Наука логики / Г.В.Ф. Гегель // Энциклопедия философских наук: в 3-х т. – М.: Мысль, 1975. Т.1. – С. 51. – 453. – 454 с.
4. Гегель Г.В.Ф. Наука логики / Г.В.Ф. Гегель. – Спб.: Наука, 2002. – С. 133. – 800 с.
5. Див.: Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1999. – Т.2. – С. 254. – 744 с.
6. Шеллинг Ф.В.Й. Система трансцендентального идеализма / Ф.В.Й. Шеллинг // Соч.: в 2-х т. – М.: Мысль, 1987. – Т.1. – С. 455-456. – 640 с.

Стаття до редакційної колегії 9.10.2017 р.

*Рекомендовано до друку д.політ.н., професором **Монолатієм І.С.**,
к.філос.н., доцентом **Цимбрикевичем Й.С.***

**HEGEL'S COMPREHENSION THE UNITY OF CONTRASTS
AT ITS RECONCILIATION THROUGH COMPROMISES ITS****V. V. Lagetko**

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000, Ivano-Frankivsk, st. Shevchenka, 57*

Hegel's dialectics appear the world through the absolute Idea as the unity contrasts which our world is.

Contrasts in this unity can be only the things which they are anticipating and denying itself. Such state of things, unity of contrasts, at its reconciliation it is possible through compromises which we can research, as G.W.F. Hegel.

Key words: *G.W.F. Hegel, Dialectics, contrasts, unity, reconciliation, compromises, Absolute Idea.*